

JARMILA KREJČÍKOVÁ

RUDOLF HABSBURSKÝ A MORAVSKÁ MĚSTA V LETECH INTERREGNA 1278—1283

Bitva na Moravském poli, v níž Rudolf Habsburský prokázal svůj nárok na titul římského krále i na získání rakouských zemí, skončila nečekanou záhubou českého protivníka Přemysla Otakara II. a celý rozsáhlý komplex přemyslovského státu se ocitl bez panovníka. Vítězný Rudolf se podle jednoznačného vyjádření všech pramenů nezdržoval dlouho na bojišti a neprodleně vyrazil k moravským hranicím¹.

Obsazení moravského území proběhlo údajně bez branného odporu obyvatelstva, víme však o řádění Kumánů, kteří byli záhy posláni Rudolfem do Uher, a podle analogie k chování středověkého vojska v jiných případech se zdá pravděpodobné použití násilných metod ze strany Rudolfova vojska i proti pokojně se vzdávajícímu osazenstvu moravských měst i vesnic.² Na postoj Moravy jako celku měl veliký vliv olomoucký biskup Bruno

¹ Z domácích narativních pramenů má nejvíce zpráv o daném období druhé pokračování Kosmovo, které otiskl J. Emler ve *Fontes rerum Bohemicarum* (dále FRB) II, Praha 1874, 270—370, český překlad K. Hrdiny, V. V. Tomka a M. Bláhové vyšel pod názvem *Pokračovatelé Kosmovi* v Praze v roce 1974. Také další kroniky od Zbraslavské až po Přibíka Pulkavu, vydané rovněž Emlerem ve FRB III, FRB IV až FRB V, 1882—1893, mají o letech po smrti Přemysla Otakara II. alespoň stručné záznamy. Přehled rakouských pramenů, které věnují pozornost českým poměrům, naposledy podal v souvislosti s bitvou na Moravském poli A. Kusternig, *Erzählte Quellen des Mittelalters*, Wien 1981. Také formuláře dokládají spěšný postup Rudolfa na Moravu, viz M. Gerbertus, *Codex epistolaris Rudolphi I.*, St. Blasien 1772 a dále F. J. Bodmann, *Codex epistolaris Rudolphi I. Romanorum regis epistolas... continens*, Lipsiae 1806 a O. Redlich, *Eine Wiener Briefsammlung zur Geschichte des deutschen Reiches... in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts*, Wien 1894. O třech redakcích formuláře psal J. Kretschmar, *Die Formularbücher aus der Kanzlei Rudolfs von Habsburg*, Innsbruck 1889. Postup římského krále dokumentují i listiny, otištěné v regestech O. Redlichem, *Regesta Imperii* (dále RI) VI. *Die Regesten des Kaiserreichs 1273—1313*. Innsbruck 1898. Z literatury mají k Rudolfovu postavení zvláštní zřetel práce A. Bočka, *Mähren unter König Rudolph dem Ersten*, Prag 1883 a dílo F. Graebnera, *Böhmische Politik vom Tode Ottokars II. bis zum Aussterben der Přemysliden*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 41, 1903, 313—344.

² Tuto tendenci podtrhují i formuláře, např. RI VI, č. 1055 pro klášter loucký.

ze Schaumburku, jenž jako muž zkušený a politicky na výši zvážil nastalou situaci a rozhodl se pro okamžitý hold římskému králi³. Biskupova příkladu následovala zejména moravská města, jež se poddala Rudolfovi a za svůj krok obdržela potvrzení starších privilegií a rozšíření svobod a výsad, k holdu se však připojili i někteří moravští páni.⁴ Kronikářské záznamy jsou doplněny i listinnými doklady, které nám časově pomáhají určit pobyt Rudolfa Habsburského na jihu Moravy po celý měsíc září.⁵

Počátkem října byl Rudolf Habsburský nucen opustit Moravu kvůli událostem v Praze, kde královna Kunhuta způsobila vyhrocení situace mezi nápadníky o poručenství nad Přemyslovým synem Václavem, a to Otou Braniborským a Jindřichem Vratislavským. Rudolf, zneklidněný nejasným stavem v Čechách, překročil hranice a čekal na vojenské posily v táboře u Čáslavi.⁶ Hrozící bojová srážka byla zažehnána smírnou dohodou, avšak text a přesná ustanovení smlouvy se nedochovaly. Podle zprostředkovaných zpráv měla obsahovat podmínky rozdělení českého státu mezi Otu Braniborského, který měl jako Václavův poručník podržet Čechy na pět let, a Rudolfa Habsburského, jemuž připadla na stejnou dobu Morava. Ve smlouvě se pamatovalo také na požadavky královny Kunhuty a Jindřicha Vratislavského a kromě toho byly dohodnuty vzájemné sňatky dětí z rodu habsburského, přemyslovského a askánského.⁷

Rudolf Habsburský se tak stal na pět let pánem Moravy, dosud však není plně objasněno, jak hodlal nakládat s podrobeným územím. Na zcela protilehlých stranách se ocitají dva názory — jeden vidí římského krále v roli uzurpátora, jemuž Přemyslova smrt umožnila vztáhnout ruku na uprázdněná říšská lěna a po vzoru svého předchůdce z roku 1182 roztrhnout celek přemyslovského státu, jehož část, a to Moravu, chtěl zabezpečit pro některého ze svých četných synů; druhý názor naopak hodnotí Rudolfův postoj k Moravě jako postup obezřelého, šetrného a nepříliš bohatého hospodáře, který chtěl s pomocí moravských důchodců umořit peněžní výdaje vzniklé v souvislosti s osudnou bitvou, aniž se hodlal dotknout postavení Moravy v rámci českého státu.⁸

Následující události by spíše nasvědčovaly druhé eventualitě. Z české výpravy se sice Rudolf vrátil počátkem listopadu zpět na Moravu, ale nepobyl zde dlouho. Jako své zástupce ustanovil dva místodržící, olomouckého biskupa Bruna pro severní část markrabství a basilejského biskupa Jindřicha pro jižní část Moravy, zřejmě s ohledem na Brunovo sídelní město Olomouc i na fakt, že biskup Jindřich patřil k nejbližšímu Rudolfů-

³ O Brunově postoji k Rudolfu Habsburskému viz v biografii M. Eislera, *Geschichte Brunos von Schaumburg*, Zeitschrift des Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 11, 1907, 95—116 a v práci H. StooBa, *Bruno von Olmütz, das mährische Städtchenetz und die europäische Politik von 1245 bis 1281*, Göttingen 1976, 125—129.

⁴ B. Dudík, *Dějiny Moravy VII od roku 1278 až do roku 1306*, Praha 1880, 9—10.

⁵ RI VI, č. 1008, 1012 a další.

⁶ B. Dudík, *Dějiny Moravy VII*, 14—15.

⁷ FRB II, 333.

⁸ J. Šusta, *České dějiny II/1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, 288—289.

vu okruhu a zdržoval se ponejvíce na jeho dvoře. Již před koncem roku 1278 je Rudolf Habsburský doložen ve Vídni, která se stala hlavním místem jeho pobytu pro další období, a do Vídně se s ním odebral také Jindřich Basilejský.⁹

Počátkem roku 1279 se římský král na Moravu vrátil, aby se zúčastnil sňatku Přemyslova syna Václava se svou dcerou Gutou, ale nezdržel se zde dlouho, neboť nejpozději v únoru se konal další z dohodnutých sňatků mezi Otíkem Braniborským a další z Rudolfových dcer Hedvikou a je známo, že Rudolf Habsburský byl svatbě přítomen.¹⁰ Po celý zbytek roku se Rudolf věnoval správě rakouských zemí a moravské záležitosti ponechal v rukou svých zástupců, po pravdě řečeno biskupa Bruna, neboť Jindřich Basilejský je téměř napařád doložen v bezprostřední blízkosti římského krále.¹¹ Stejně si Rudolf Habsburský počínal i v roce následujícím, přestože situace na Moravě nebyla bez problémů a mír zde nebyl pravidlem, což bývá přičítáno na vrub zdivočelé šlechtě.¹²

Teprve zostření vztahu k Václavovu poručníkovi a zemskému správci v Čechách Otovi Braniborskému, který si při výkonu svého poslání příliš neurvale i na drsné středověké poměry, přivedlo Rudolfa zpět na Moravu. Rudolf byl hotov se s Otou vojensky vypořádat, a proto podnikl na podzim roku 1280 tažení do Čech, které začalo na jižní Moravě.¹³ K otevřenému střetu mezi Rudolfem a Otou nedošlo ani tentokrát, ačkoli římský král držel svá vojska v okolí Brodu a Čáslavi téměř dva měsíce. Mírová dohoda, která byla snad zprostředkována bavorským vévodou, se nedochovala, a její obsah je tušen v uvolnění Kunhutiných důchodů, v příslibu vydat Václava do Čech po zaplacení určité sumy a v ustanovení pražského biskupa Tobiáše z Bechyně spolu s Dépoltem z Rieseburka českými správci.¹⁴ Před koncem roku se Rudolf přes Moravu vrátil zpět do Vídně a od této doby se věnoval moravským záležitostem jen zcela výjimečně, i když moravské příjmy byly nepochybně pečlivě sledovány a tvořily vítaný přínos královské pokladně.¹⁵

Po smrti olomouckého biskupa Bruna v únoru 1281 jmenoval Rudolf Habsburský moravským místodržícím svého zetě saského vévodu Alberta, i když jeho ustavení možná proběhlo již dříve v rámci tažení proti Otovi Braniborskému.¹⁶ Stejně jako dříve Jindřich Basilejský tak i nový Ru-

⁹ RI VI, č. 1036—1038.

¹⁰ O sňatku Václava a Gutou viz J. Šusta, *České dějiny*, 304—305, o svatbě Otíka Braniborského s Hedvikou viz RI VI, 269.

¹¹ Vyskytuje se jako svědek v Rudolfových listinách a Rudolf Habsburský jeho věrné služby odměnil, viz RI VI, č. 1108. O dalším pobytu Jindřicha Basilejského viz RI VI, č. 1127.

¹² Poněkud jinak líčí situaci na Moravě pod správou biskupa Bruna B. Dudík, *Dějiny Moravy VII*, 24—26, avšak J. Šusta, *České dějiny*, 312 dospívá na základě týchž pramenů k méně ideálnímu obrazu moravské společnosti.

¹³ O výpravě se nezmiňuje žádný z domácích pramenů, viz B. Dudík, *Dějiny Moravy VII*, 30—31. Rudolfův postup je možno dobře sledovat na základě listinných dokladů, viz RI VI, č. 1224—1232.

¹⁴ Viz J. Šusta, *České dějiny*, 314.

¹⁵ RI VI, č. 1330.

¹⁶ Chronologie uvedení saského vévodu není zcela jasná, ale na základě jeho jediné listiny, kterou ve své funkci vydal, se zdá, že byl již v prosinci 1280 zemským správcem, viz J. Delaville le Roulx, *Cartulaire général de l'ordre des hospi-*

dolfův moravský zástupce se držel dvora římského krále až do doby, kdy Rudolfa Habsburského odvedly říšské záležitosti z Vídně, a pokud Albert zasahoval v okruhu své působnosti na Moravě, nedařilo se mu vždy nejlépe.¹⁷ Rudolf Habsburský byl od léta roku 1281 i teritoriálně vzdálen od Moravy a jejích problémů a až do vypršení jeho pětileté vlády nad Moravou nemáme doklad o jeho zájmu o tuto oblast. Návrat mladého Václava z braniborského poručnictví a zřejmá snaha Rudolfa Habsburského o dobrý vztah k českému panovníkovi, v němž se mohl nadít vítaného spojení při prosazování svých říšských i rodových plánů, vedly zřejmě k tomu, že Morava byla skutečně vrácena zpět do rukou zákonitého vládcce z domácí dynastie a tím zmizelo nebezpečí roztržení českého státu.¹⁸

Mezi listinami Rudolfa Habsburského z doby, kdy byl pánem Moravy, se nachází celý soubor Rudolfových listin, vydaných těsně po Přemyslově porážce moravským městům, konkrétně se jedná o Znojmo, Olomouc, Hlubčice, Přerov, Pohořelice, Brno a Jihlavu, přičemž dochování jednotlivých kusů v originálech, opisech a formulářových sbírkách odpovídá poměrem dochování ostatních pramenů diplomatické povahy téhož panovníka.¹⁹ V případě moravských měst známe z originálu pouze listiny pro Olomouc a Hlubčice, ve formulářové sbírce vzniklé v Rudolfově kanceláři v letech 1277–1281 jsou zachyceny listiny pro Znojmo a Brno i listina Jihlavy pro Rudolfa Habsburského, zbývající kusy pro Přerov a Pohořelice i jihlavský regist uvádí pouze Boček, opisy tedy nejsou zcela důvěryhodné.²⁰

I přes tuto okolnost snadno najdeme pohnutky k vydání zmíněných listin na obou stranách. U Rudolfa Habsburského vydávání konfirmací i udělování nových městských výsad odpovídá zásadám jeho vnitřní politiky, neboť podle posledních výzkumů se poučil u Přemysla Otakara II. o prospěšnosti podpory městského živlu, aniž upadl do omylu o politické moci nového stavu, a tím spíše lze tento postup pochopit přímo v bývalých Přemyslových zemích, kde navíc potřeboval římský král získat potřebnou oporu. U zmiňovaných měst pak získání ochrany Rudolfa Habsburského zřejmě znamenalo životní nutnost pro záchranu majetků před pleněním cizího vojska, navíc u Olomouce, Přerova a Hlubčic by bylo možno uvažovat o přímém vlivu biskupa Bruna, který uznal Rudolfa Habsburského

taliers de s. Jean de Jérusalem III, Paris 1899, č. 3774 s datem 1281 prosince 29., ale pokud by začátek roku byl počítán od 25. prosince, jak bylo v Čechách běžné, bylo by správné datum k roku 1280. Více má B. Dudík, *Dějiny Moravy VII*, 41–44.

¹⁷ Jeho zásah proti Gerhardovi z Obřan a Milotovi z Dědic byl podle pramenů příčinou bojů na Moravě, viz B. Dudík, *Dějiny Moravy VII*, 42 pozn. 2.

¹⁸ Již J. Šusta, *České dějiny*, 336 upozornil na to, že pro skončení Rudolfovy moravské vlády nemáme přímé doklady, však po roce 1283 se nikde v souvislosti s Moravou nevyskytuje.

¹⁹ *RI VI*, č. 1007, 1008, 1010, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016. Formulářovou sbírku Rudolfa Habsburského sestavil v letech 1277 až 1281 královský notář Andreas de Rode a dochovala se ve třech redakcích, z první čerpal Bodmann, ze druhé Redlich a ze třetí redakce Gerbert.

²⁰ Listiny jsou až na hlubčickou otištěny u A. Bočka, *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále *CDM*) IV, Olomouc 1845, č. 217, 218, 219 a u J. Chytila, *CDM V*, Brno 1850, č. 264, 265, 266, 267. Hlubčickou listinu otiskl H. Kleiber, *Geschichte der Stadt Leobschütz*, Leobschütz 1864, č. 2.

za právoplatného římského krále již na lyonském koncilu v roce 1274 a od této doby se nepodílel na Přemyslových akcích proti Rudolfovi před střetem na Moravském poli, ani se neúčastnil samotné bitvy a jeho včasný hold, jenž byl příkladem moravským měštům i šlechtě, mu zajistil Rudolfovu neomezenou důvěru.²¹

Celý soubor těchto Rudolfových listin pro moravská města byl údajně vydán v průběhu krátkého časového úseku a je nasnadě otázka, má-li kromě společného vydavatele a stejného společenského zařazení příjemců další společné znaky. Grafický rozbor vzhledem k dochování nepřipadá v úvahu, stylistický však odkrývá zajímavé souvislosti.

S výjimkou formulářových kusů, které postrádají intitulaci, je intitlace u ostatních listin doslova stejná.²² Promulgace, spojená s obecnou adresou, je shodná v olomoucké a přerovské listině, v hlubčické je pozměněna a doplněna typickou mandátovou salutací.²³ Narace, k níž se váže potvrzení starších práv, je totožná ve znojenské, olomoucké, přerovské a hlubčické listině.²⁴ Dispozice s výčtem nově udělených práv se poněkud liší případ od případu. Znojmo bylo Rudolfem obdařeno velmi rozsáhle — k opravám a postavení nových opevnění mělo město užívat výnosu solného a moučného cla (schrotampt), bylo mu poskytnuto milové právo, v němž byla stanovena výjimka pro šlechtu, která čepuje pivo jen pro svou vlastní potřebu, dále získalo právo ležení a na pět let osvobození od daní a poplatků, na věčné časy pak zproštění cel a mýt v okruhu jedné míle od města. Znojmo získalo vídeňské právo a Rudolf slíbil, že zachová navěky město pod říšskou ochranou. K potvrzení držení tří vesnic byla připojena další ves a jeden les.

Olomouci poskytl Rudolf Habsburský ještě na jeden rok osvobození od berní a daní, které městu udělil již Přemysl Otakar II., ovšem od placení cel a mýt na říšském území získali olomoučtí měšťané úlevu na deset let. Ustanovení o milovém právu poněkud upomíná na znojenskou listinu, avšak v olomouckém případě chybí zvýhodnění šlechty.²⁵ Důležité bylo ustanovení týkající se židů usedlých v Olomouci, kteří se nadále měli podílet na zemských i městských břemenech stejnou měrou jako ostatní měšťané.

²¹ O Rudolfově městské politice naposledy T. M. Martin, *Die Städtepolitik Rudolfs von Habsburg*, Göttingen 1976, 78—81.

²² Zní „Rudolfus, dei gratia Romanorum rex, semper augustus“.

²³ Zní „omnibus imperii Romani fidelibus in perpetuum“, v hlubčické pak „universis imperii Romani fidelibus presentes litteras inspecturis gratiam suam et omne bonum“. Na nepatřičnost promulgace v listině pohorelické upozornil již Redlich, *RI VI*, č. 1013.

²⁴ Zní „dilectis fidelibus nostris civibus... qui se ipsos et civitatem nostre et Romani ditioni tam liberaliter quam fideliter subiecerunt, regalis gratie plenitudinem contulimus eosque in nostrum favorem collegimus specialem. Et ut prompta eorum devotio aliis sit exemplum ad sinum nostre clementie fiducialiter transeundi, nos predictis civibus omnes gratias, libertates et iura seu predia vel possessiones, que vel quos a quondam O., illustri rege Boemie, vel suis progenitoribus, usque ad hec tempora tenuerunt, rata habemus et grata easque et ea ipsis civibus tenore presentium confirmamus“.

²⁵ Zní „Statuimus eciam et presentis auctoritate decreti inviolabiliter volumus observari, ut a civitate ipsa... ad unius militaris spatium circumquaque nulla braxetur cervisia a quoquam“.

V přerovské listině zaručil Rudolf Habsburský městu olomoucké právo, což stylisticky poněkud připomíná ustanovení o vídeňských právech z listiny pro Znojmo, dále postoupil městu výtěžek mýta (brukmaut) na dalších deset let, přičemž stylizace tohoto článku se blíží znojmskému ustanovení o clech a olomouckému osvobození o milovém právu a také další články o osvobození od daní na příštích pět let a na stejnou dobu od cel a mýt v říši stylisticky souvisejí s již zmiňovanými listinami pro Znojmo (daně) a Olomouc (cla).²⁶

Hlubčická listina se od souboru odlišuje především svou stručností. Již salutace měla mandátovou formu a odpovídající kratší obsah je dán pouze prodloužením osvobození od placení berní a poplatků, které městu poskytl již Přemysl Otakar II., na dobu ještě jednoho roku, ovšem hlubčičtí byli povinni prokázat dřívější Přemyslovo osvobození právoplatnou listinou. Po stylistické stránce se jeví nápadná shoda s listinou pro Olomouc, požadavek předchozího písemného dokladu věcně připomíná ustanovení v listině pro Přerov.²⁷

Listina pro Pohořelice se v mnohém vymyká dosavadnímu schématu. Arenga typu *cura* nemá v ostatním souboru obdoby a také pasáž o souhlasu královny Kunhuty s listinou římského krále je ojedinělá. Ostatní milosti, poskytované římským králem jako odškodné za plundrování Rudolfovým vojskem, se již od souboru tolik neliší – na deset let dostali pohořeličtí užívání mýta (prukmaut) a na stejnou dobu byli osvobozeni od placení daní a poplatků a v říši od placení cel a mýt, k věčnému držení pak dostali les u řeky. Stylistické ohlasy na listinu pro Olomouc a Přerov zaznívají v odstavci o daních a clech.²⁸

Také v listině pro Brno jsou některá výjimečná ustanovení. Již arenga typu *retributio* nesouvisí s ostatními a individuálně je stylizováno ustanovení o tom, že brněnští měšťané nemají být při průchodu říšským územím postihováni na osobách či majetku za škody spáchané kdysi Přemyslem Otakarem II., i odstavec o zvýšení zástavy dvou vsí z 350 na 500 hřiven a ustanovení proti šlechtě, již se zakazuje použití násilí vůči měšťanům v okruhu hradeb Brna. Stylistické shody nalezneme v naraci, která je vlastně jakousi variací na uniformní znění v listinách pro Znojmo, Olomouc, Přerov a Hlubčice, v článku o prodloužení lhůty, po kterou má Brno užívat výnosu *cla*, z osmi na dvanáct let a v klauzuli o nutnosti předchozí listiny, které jsou obdobou ustanovení z listiny pro Přerov.²⁹ Ohlasy na

²⁶ Zproštění od daní zní „... per continuum quinquennium ab omni exactione sive angaria...“ a osvobození od cel a mýt pak „ut per universas terras Imperii atque loca, ubi nomine nostro thelonia recipi consueverunt, per continuos decem annos liberi transeant sine cuiuslibet exactione theloniei sive mute“.

²⁷ Stylistické shody s olomouckou listinou se kromě intitulace a narace projevují ještě v dispozici „libertatis gratiam... factam“ a „unius anni adiectione gratuita favorabiliter ampliamus“ a rovněž datace je shodná.

²⁸ Výslovně se uvádí „intuentes destructionem oppidi nostri Pohořelice, que a nostris militibus facta esse dinoscitur...“. Znění odstavců o daních a clech viz v poznámce 26.

²⁹ V naraci zejména „... qui se ipsos et ipsam civitatem... subiecerunt, ... omnes libertates... confirmantes, que vel quas tenuerunt“. Shody s přerovskou listinou pak ve znění „Inprimis... apponentes“ a „... si probaverunt legitimo documento...“.

listinu pro Znojmo jsou v odstavci o navrácení zcizených pozemků města i v konfirmaci starších královských listin, závěrečně zatížení židů městskými břemeny ve stejné výši jako ostatní měšťané zase stylisticky souvisí s listinou pro Olomouc.³⁰ Město Brno obdrželo od Rudolfa Habsburského ještě další listinu ve formě mandátu, v níž bylo městu zajišťováno používání stejných práv jako říšská města. Ve stylizaci se ozývá shoda s privilegiem pro Znojmo.³¹

Z listiny pro Jihlavu je znám regest, Rudolf Habsburský údajně povolil užívání urbury pro město na dobí tři let, konfirmoval veškerá stará horní práva a přijal jihlavské měšťany pod svou a říšskou ochranu. Listina města Jihlavy, v níž se poddává králi Rudolfovi a říšské moci s tím, že v případě porušení přísahy věrnosti stihne jihlavské měšťany biskup Bruno církevními tresty, nemá s Rudolfovy listinami pro moravská města stylistické souvislosti.³²

Sankce v olomoucké listině měla jasně svůj vzor v papežských písemnostech a stejně zní i v listině přerovské, specificky diktovanou sankci má listina pohořelická. Korborace je shodná v olomoucké, přerovské a pohořelické listině, v hlubčické je stylizována odlišně, ale ve všech čtyřech kusech se shodně vyskytuje datum s udáním let vlády.³³

Určitým zvláštním znakem je označení města latinskou terminologií. Tak Znojmo se promiskue nazývá *civitas* a *oppidum*, naproti tomu Olomouc, Přerov, Hlubčice a Brno vystupují pouze jako *civitas*, zatímco Pohořelice a kupodivu i Jihlava se označují důsledně jako *oppidum*.

Je zřejmé, že všechny Rudolfovy listiny vykazují natolik výrazné stylistické shody, že ať už jejich dochování je jakékoli, byly s většími či menšími odchylkami diktovány podle jednotného vzoru. U listin v originále a u listin dochovaných ve formuláři lze tuto skutečnost dát do souvislosti s tím, že autor formuláře, který byl činný k Rudolfově královské kanceláři v době vzniku originálů pro Olomouc a Hlubčice, mohl stylizovat i tyto dva kusy. Otázkou je, zda listiny zachycené pouze ve formulářové sbírce byly skutečně vydány, nebo zda představují jen stylistické cvičení na tehdy aktuální téma.

U obou originálních Rudolfových listin víme, že byly uloženy v městském archivu, olomoucké privilegium známe rovněž i z pozdějších opisů.³⁴ Zřetelně z toho plyne, že Rudolfova listina byla olomouckými nejen opatřována, ale byla oceňována a užívána, přičemž město nepochybně kladlo důraz na pasáže o právu mílovém a o zdanění židů, neboť ostatní ustanov-

³⁰ Ustanovení o židech není doslova shodné, totožné však jsou výrazy „... in civitatis oneribus sustinendis...“.

³¹ Ve znojmské „... gaudere dinoscitur, perfratur“ a v brněnském mandátu „... gracia gaudere et perfrui“.

³² Listina jihlavských měšťanů je otištěna v CDM V, č. 57. Ustanovení o biskupovi Brunovi by potvrzovalo převzetí správy Moravy téměř okamžitě po obsazení území Rudolfem Habsburským.

³³ Korborace zní „In cuius rei testimonium et perpetui roboris firmamentum presens scriptum maiestatis nostre sigillo duximus roborandum“.

³⁴ Opis 15. století v Státním oblastním archivu v Brně sign. G 10, 760, fol. 23', 24. Opis 17. století v Okresním archivu v Olomouci rukopis Zbyňka Lomnického č. 8.

vení byla časově limitována na přesný počet let.³⁵ O osvobození Olomouce od daní, získaném již za Přemyslovy vlády, se nedochovala žádná písemnost a je pravděpodobné, že je město v pohnuté době před bitvou nedostalo formou listiny. Naopak Hlubčice, kde předložení Přemyslovy listiny bylo přímo podmínkou Rudolfova prodloužení nezdanitelnosti města, se takovým dokladem vykazat mohly.³⁶ Oběma listinám se dostalo v literatuře důkladného zhodnocení a o jejich pravosti nebyly nikdy vysloveny námitky, v čemž měli autoři nepochybně pravdu.³⁷

Ovšem v archivech Znojma, Brna a Jihlavy je pátrání po uložení Rudolfových listin známých z formuláře bezvýsledné. Dotyčné listiny ani jejich opisy či konfirmace se v městských archivech nevyskytly a žádné z těchto měst se Rudolfových privilegií nikdy nedovolávalo, ač by se jednalo o veledůležitá říšská svobody. V dosavadní literatuře byly Rudolfovy listiny pro Znojmo, Brno a Jihlavu vesměs považovány za autentické a za pravé.³⁸ O skutečném vydání listin pro Brno pochyboval již Šujan a Dřímál vyslovil názor, že i kdyby se jednalo o skutečné kusy, nikdy nenabývaly právní moci.³⁹ Bylo by jistě s podivem, kdyby se brněnští měšťané, ponecháme-li stranou udělení říšského statutu, jenž by nemohl být uplatňován bez souhlasu zákonitého panovníka po jeho nastoupení na český trůn, neucházeli o uznání těch práv Rudolfovy listiny, která nenarušovala žádným způsobem suverenitu českého krále, zvláště víme-li o jejich snaze o konfirmaci práv poskytnutých městu v době nepřiliš vzdálené.⁴⁰ Poněkud komplikovanější situaci by měli měšťané znojemští, neboť Rudolfova listina obsahovala jak říšskou ochranu, tak i nová práva. Právě Rudolfem udělená práva však odporují známým skutečnostem i dalším materiálům, není tedy pravděpodobné, že by jich kdy Znojmo užívalo.⁴¹ Posledním formulářovým kusem je jihlavská přísaha věrnosti, což je vlastně

³⁵ Podle sdělení pracovníků Okresního archivu v Potštátě bylo listiny ještě v 18. století použito jako argumentu ve sporu.

³⁶ Listina Přemysla Otakara II. z 1. září 1275, jejíž otisk u J. Šebánka, S. Duškové, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/2*, Praha 1981, s. 790.

³⁷ Viz W. Müller, *Geschichte der königlichen Stadt Olmütz*, Olmütz 18884 a J. Kux, *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz*, Reichenberg 1937, kde je uváděn i německý překlad listiny pro Olomouc. Hlubčickou listinou se kromě Kleibera zabýval i F. Minsberg, *Geschichte der Stadt Leobschütz*, Neisse 1828.

³⁸ Znojenskou listinu má za pravou F. V. Peřínka, *Vlastivěda moravská II/4, Znojemský kraj, Znojemský okres*, Brno 1904, 55—56, také L. Havlík, *Znojmo — dějiny města a okolí*, Znojmo 1967 ji považuje za autentickou. Pravost brněnské listiny obhajoval zejména B. Bretholz, *Geschichte der Stadt Brünn*, Brünn 1911, 82—84, i když považuje povýšení Brna na říšské město za epizodu bez významu pro budoucnost.

³⁹ F. Šujan, *Dějepis Brna*, Brno 1928, 115—116 uvádí, že Brno říšským městem prohlášeno nebylo, existenci listin uvádí v pochybnost J. Dřímál, *Dějiny města Brna I*, Brno 1969, 47.

⁴⁰ Srovnej listiny rakouského vévody Friedricha z 8. srpna 1307, římského krále Albrechta ze 17. října téhož roku a Jana Lucemburského z 29. srpna 1312, uložené v Městském archivu v Brně ve Sbírce listin, které se týkají potvrzení práv, poskytnutých městu českým králem Rudolfem v lednu roku 1307, viz CDM V, č. 3, 8, 10, 67.

⁴¹ Ustanovení se značně liší od práv, udělených Znojmo králem Václavem II. v roce 1292, viz CDM IV, č. 301.

jediný listinný doklad o podřízení moravských měst římskému králi. V literatuře se sice našlo vysvětlení pro okolnosti i datování listiny, ale ponežvadž postrádáme listinu Rudolfa Habsburského pro Jihlavu a věčně zadlužený římský král by zajisté neopomněl odměnit za přísahu věrnosti přední horní a podnikatelské středisko, bude nasnadě vysvětlení, že tento kus měl ve formulářové sbírce sloužit jako exemplum a nebyl tedy zachycením reálné písemnosti.⁴²

Regestový záznam o Rudolfově listině pro Jihlavu totiž padělal Boček, jak bezpečně prokázal Šebánek, ač o pravosti již dříve pochyboval Dudík, Redlich a posléze i Šusta.⁴³ Také Rudolfovy listiny pro Přerov a Pohořelice, které známe pouze prostřednictvím Bočkova díla, vyvolaly v literatuře negativní ohlas a proti jejich pravosti byly vysloveny námitky, které se týkaly zejména nejasného dochování obou kusů.⁴⁴ Boček udává u listiny pro Přerov dochování v jakémisi rukopisu hradištského kláštera, který neexistuje, a v rukopise olomoucké kapituly, kde však nejsou vůbec obsaženy materiály diplomatické povahy; listina pro Pohořelice měla být uložena v originále v archivu jezuitského — dříve herburského — kláštera, avšak dodnes se nepodařilo tento kus nalézt.⁴⁵ Ke kritice obou listin přistoupil Šebánek důkladně vyzbrojen znalostí Bočkovy vědecké pozůstatosti a ač nezaujal k těmto písemnostem jednoznačně zamítavé stanovisko, považoval je za podezřelé. Naznačil, že listina pro Přerov je vlastně celá složena z ustanovení z jiných Rudolfových listin pro moravská města a ač se pohořelická listina od celého souboru stylisticky liší, jisté ohlasy společného diktátu je možno najít i zde.⁴⁶ Boček na základě znalosti formulářových kusů i originálů Rudolfových listin mohl listiny pro Přerov, Pohořelice i jihlavský regest sestavit, aby si rozšířil pramennou základnu pro své zpracování dějin Moravy pod vládou Rudolfa Habsburského. Přerov ani Pohořelice se v celé historii na Rudolfovy listiny neodvolávaly, ač udělená práva by měla značnou cenu a měšťané by je zajisté neopomenuli uplatňovat, zejména když u pohořelické listiny by souhlas královny Kunhuty s pořízením byl záštitou u příštího panovníka.

Z celého souboru listin Rudolfa Habsburského pro moravská města jsou nepochybně pravé pouze kusy pro Olomouc a Hlubčice, které byly dotýčenými městy s péčí uchovávány i po uplynutí pětiletého období, kdy byl římský král pánem Moravy. Tyto listiny vznikly v Rudolfově královské

⁴² Obě jihlavské listiny byly kladeny do souvislosti s tažením Rudolfa Habsburského proti Otovi Braniborskému z roku 1278, kdy měl římský král také vydat české šlechtě a městům výzvu, aby následovala příkladu moravských měst, viz *RI VI*, č. 1024.

⁴³ J. Šebánek, *Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do roku 1306*, Časopis Matice moravské 60, 1936, 486 poznámka 7 a 487 poznámka 2.

⁴⁴ Výhrady shrnul Redlich v *RI VI* v poznámkách u č. 1016 pro Jihlavu a u č. 1010 pro Přerov a u č. 1013 pro Pohořelice.

⁴⁵ Přesto i tyto listiny byly přijímány jako pravé, např. J. Eder, *Chronik der Orte Seelowitz und Pohorlitz*, Brünn 1859, 248 a A. Kratochvíl, *Vlastivěda moravská II, Brněnský kraj, Pohořelický okres*, Brno 1913, 34, dále R. Kreutz, *Vlastivěda moravská II, Jičínský kraj, Přerovský okres*, Brno 1927, 39–40.

⁴⁶ J. Šebánek, *Moderní padělky*, 487 považuje přerovskou listinu za velmi podezřelou, ale nevylučuje možnost, že by se mohla najít, o listině pro Pohořelice uvádí na straně 488, že není bez podezřelosti.

kanceláři a české diplomatické prostředí se v nich neuplatnilo ani po grafické, ani po stylistické stránce.⁴⁷ Prokázat autenticitu ostatních listin, známých z formuláře či Bočkova díla, se nepodařilo, ač jak Rudolfův současník notář Andreas de Rode, tak i Antonín Boček po šesti stech letech vystihli atmosféru pohnuté doby po smrti Přemysla Otakara II. a odhalili možnosti, které se moravským městům nabízely pod pětiletou vládou Rudolfa Habsburského. Otázkou zůstává, proč tyto možnosti nebyly skutečně moravskými městy využity. Jedna z pravděpodobností by mohla naznačovat, že formulářové kusy byly koncipovány jako proklamace směru, který chtěl Rudolf Habsburský řešit politickou situaci na Moravě, avšak po snadné kapitulaci a zajištění moravského území pod místodržitelenskou vládou Bruna ze Schaumburku nepovažoval za nutné tyto záměry realizovat ani u měst, která mu byla nejvíce nakloněna a kde pobýval. Těžko asi lze předpokládat, že by sama města považovala Rudolfovu vládu na Moravě za natolik pomíjivou, aby o své vůli resignovala na Rudolfem nabízené velkorysé úlevy hospodářského charakteru, i kdyby odmítala říšskou ochranu z hlediska věrnosti domácí dynastii. Jisté je, že podpora měst se osvědčila Rudolfu Habsburskému v říši i v rakouských zemích a že ani Morava neměla být výjimkou.

RUDOLF VON HABSBURG UND DIE MÄHRISCHEN STÄDTE IM JAHRE DES INTERREGNUMS 1278—1283

Rudolf von Habsburg hat nach seinem siegreichen Erfolg bei der Schlacht vom 26. August 1278 Mähren besetzt und behielt das Markgraftum in eigener Verwaltung.

Noch im Jahre 1278 bestätigte den Bürgern von Znaim, Olmütz, Prerau, Leobschütz, Pohorlitz, Brünn und Iglau alle Rechte, die sie von König Ottokar von Böhmen erhalten haben, und gestattete und erteilte neue Steuer- und Zollfreiheiten. Znaim und Brünn erhielten auch den Status, deren sich die übrigen Reichstädte erfreuen haben.

Die Urkunden für Olmütz und Leobschütz sind im Original, die Urkunden für Znaim und Brünn sind nur als Formular erhalten und die übrige hat Boček erfunden. Die im Original und Formular erhaltene Stücke wurden für authentische gehalten, an der Existenz der Urkunden Bočeks zweifelte schon Dudík, da sie nicht aufgefunden worden seien.

Alle diese Urkunden erweisen enge stylistische Zusammenhänge, aber die Urkundenverzeichnisse aus Znaim, Brünn, Iglau, Pohorlitz und Prerau die Urkunden Rudolfs von Habsburg nicht enthalten und die Bürger haben die Rechte nie benutzt. Die Echtheit der Urkunden für Olmütz und Leobschütz liegt zweifellos an seiner Herkunft aus der königlichen Kanzlei Rudolfs, aber die im Formular erhaltene Stücke wurden nie wirklich ausgestellt, und die anderen nur Erfindung Bočeks sind.

⁴⁷ Písmo listiny pro Olomouc odpovídá duktu písařské ruky, která psala listinu Rudolfa Habsburského pro Cheb, viz H. J i r e č e k, *Codex iuris Bohemici 1*, Praha 1870, č. 72. Ruku, která psala listinu pro Hlubčice, neznáme z žádné další písemnosti, ale můžeme předpokládat, že patřila ke královské kanceláři Rudolfově.